

Християнство: діалог культурно-мистецьких традицій.

Марія Новосад

канд. мист., доц. Прикарпатського
національного університету
ім. В. Стефаника

Впродовж своєї багатоміткової історії український народ сягнув значних вершин на теренах культурного розвитку, створивши багато неповторних культурних цінностей. Відшукати, відродити, зберегти національні культурно-мистецькі цінності, як найповніше ознайомити з ними широкий загал – таке найперше завдання щодо відродження духовності українського народу.

На жаль визначні здобутки прадавньої культури, які закладені у культурному генофонді українського етносу, як і багато досліджень традиційної культури, нерідко покриті пеленою забуття, а ще гірше – сьогоденішньою байдужістю.

Дослідженню витоків, причини історії становлення християнства присвячено чимало наукових праць сучасних вчених [М. Брачевський, І. Нагаєвський, А. Колодний, А. Филипович, П. Яроцький]. Проте, нами вибрано дещо інший підхід до розкриття теми, мета якої – розкрити давньоруські і антично-візантійські культурно-мистецькі традиції та їх співзвучність в художньо-естетичній культурі України .

В давньоруській народності воєдино сплелися міфологічні ідеї, погляди, уявлення про світ, в якому людина є невід'ємною складовою. Міфологічні вірування східних слов'ян були специфічно землеробсько-скотарськими, доповнені полюванням і рибальством. Слов'яни вірували в різні надприродні сили, з якими вони так чи інакше стикалися в процесі своєї життєдіяльності і через систему образів поклонялися їм, глибоко шанували і схилялися перед їх доброчинністю.

Вірування слов'ян носило гуманістичний характер, а добродійний лик сакральних сил заповнював увесь життєвий простір. Саме таке відчуття сприяло формуванню всього багатства мистецьких засобів. Тому розвиток фольклору був тісно пов'язаний з віруваннями у природні духовні сили, які до введення християнства мали магічно-містичний характер.

Глибокий етнічний генофонд криється у ліричних, весільних, родинних, колискових піснях. Заслуговує на увагу усна народна творчість: приказки, прислів'я, казки, перекази; календарно-обрядові пісні, колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, русальні, купальські, обжинкові; музичний фольклор, народний одяг і побут. Щоб не втратити своє національне коріння, саме через етнічність обрядів, поезії билин та пов'язаної з ними віри, незважаючи на прихід нової християнської релігії український народ зберігає свою неповторну геокультуру. Говорячи про давньослов'янські традиції, обряди, звичаї вони поступово пристосувались до церковних свят і обрядів «...ї стали підґрунтям до створення культових, церковних відправ» [5, с.198].

Нова віра допомагала утвердженню феодальних відносин, зміцненню молодій державі, поліпшила міжнародні контакти Київської Русі, сприяла подальшій етнічній консолідації східних слов'ян.

Як стверджує А. Пащук: «Християнська церква зрослася з українськими національними традиціями, фактично українізувалася, за характером стала українською і тим самим могутньою силою українства» [7, с.264]

Співтворчість візантійського християнства з давньоруськими культурно – мистецькими традиціями відбувалася неоднаково на різних рівнях.

На вказані обставини наголошують дослідники язичницької культури (Г.Лозко, М.Котляр, В.Шаян).

Період, коли на зміну міфологічній свідомості з її релігійними віруваннями прийшла християнська релігія з церковною атрибутикою та

мистецтвом в історії називають «діалогом язичницької та християнської свідомості» [3, с. 27].

Неконфліктний характер такого діалогу значною мірою був підготовлений попередніми контактами з грецькою або еллінською культурою.

На запитання, якою мірою вплив Візантії був діалогом власне з античною, а не лише середньовічною культурою? Можна пояснити в деякій мірі так, що середньовічна культура була результатом синтезу елементів розладу античного мистецтва, і зразки античної культури були майже єдиним матеріалом, з якого комбінували різноманітні види середньовічного мистецтва, таким чином Візантія й стала ланкою, що поєднала античність із культурами європейського Середньовіччя(у тому числі східнослов'янського).

В давньоруській культурі відома роль античних традицій за посередництва візантійських культурних цінностей. Однак, відокремити загальнокультурне тло від передавання суттєвих культурних механізмів можна з деякою певністю лише тоді, коли глибоко проаналізувати значення античних традицій у культурі Київської Русі.

Якщо уважно співставити деякі культурно-мистецькі античні елементи із християнськими, тоді чітко виражається співзвучність в окремих художньо-естетичних формах, зокрема:

- церковний обряд (літургія), що має чимало елементів театральності;
- сакральна архітектура, де виявляємо структурні паралелі з конструкцією античного театру і сцени. І тут, і там є декоративна стіна з трьома входами (грец. «скене» - храмовий іконостас), у давньогрецькому театрі середні двері (скене) були призначені для виходу та входу богів і царів («царські ворота»). Перед «скене» пізніше з'явилася піднесена платформа – «проскеніум», де проходила дія і звучав речитатив виконавців у поєднанні з вигуками та співом хору, аналогом цього у сучасному храмі є амвон, на якому відбувається значна частина богослужіння та хори на кліросах;

- давньогрецький спектакль, де три провідні дійові особи, подібні трьом священнослужителям у християнському храмі (протагоніст – ієрей (священник), девтерагоніст – диякон, тритагоніст – читець або псаломщик;
- хор у стародавньому грецькому театрі повторював і посилював ключові фрази дійових осіб або коментував події драми (аналогічна роль хору у літургії);
- рухи та наявність елементів пластики у діях священослужителів (здіймання рук, поклони, клечання, кадіння, пересування у визначених напрямках, речетативний характер читання Євангелії, промов, проповідей) надають літургії відтінку театральності.

Все вищесказане можна розглядати, як один з каналів культурно-мистецького діалогу давньоруських традицій з античністю.

З наукових розвідок Я. Боровиковського, С. Висоцького, Ч. Храбра випливає чимало переконливих стверджень про взаємозв'язки Київської Русі з античними традиціями за посередництва Візантії. «... Візантія не тим перевершувала давніх слов'ян, що була християнською країною, а тим, що була спадкоємницею античної Греції. Античні міфологічні образи були глибоко вкорінені в її суспільній свідомості» [1, с. 116].

Саме в добу підвищеної уваги до античного мистецтва найбільше активізується діалог з візантійськими культурно-мистецькими цінностями. Наприклад, використання слов'янами грецької абетки й дотримання певної системи передачі слов'янських звуків грецькими літерами; релігійні античні й язичницькі паралелі; співвідношення окремих слів «календа» зі слов'янським «коляда», стверджують про етнокультурні відносини слов'ян з елліністичним світом.

Долучення Київської Русі до антично-візантійських культурних надбань виявляємо через безпосередні контакти русичів з грецькими вчителями та навчальними закладами. В сучасній науці існують різні погляди щодо

наявності та ступеня поширення стаціонарних, структурованих шкіл та навчальних закладів у княжу добу (С. Бабишин, Ф. Науменко).

Вже сьогодні можна стверджувати, що навчання не обмежувалося елементарним курсом читання і письма. Оскільки з поширенням письма виникла потреба як у перекладачах, так і в укладачах оригінальних книг та збірок. Безперечно, для цього потрібні були знання зі стилістики, синтаксису, поезики, граматики, іноземних мов.

Доцільно згадати про традиційну для середньовічних навчальних закладів форму «сім вільних мистецтв» - діалектика, музика, астрономія, філософія, богослов'я тощо, яка використовувалась у загальній освіті русичами.

Таємниці науки в Київській Русі черпались із перекладених трактатів: «Шестиднев» Івана, екзарха болгарського, «Фізіолог»- зоологія невідомого автора, «Небеса» Іоана Дамаскіна, «Християнська топографія» Козьми Індикоплова, «Хроніка» Григорія Амартоля та інші [3, с.28].

У «книжній мудрості» Київської держави візантійсько-християнські поняття і образи інтерпретуються відповідно до реальностей тогочасного суспільства і прочитуються в контексті цих реальностей. У народній творчості поганські уявлення й образи наповнюються християнським змістом [3, с.29].

Очевидно, так починається розвиток двох паралельних ліній давньоруського літературно-освітнього руху – перекладна і оригінальна література. Переплітаючись і збагачуючи одна одну, вступаючи у змістовний діалог, вони формували особливу культурно-мистецьку цілісність.

Оригінальні твори, літописи, слова тяжіють до усної народної творчості, билинного епічного жанру, до народних традицій описувати історичні події життя держави і народу. Літописні твори мали невичерпні художньо-естетичні можливості і являли себе, як історично літературний жанр у спеціалізації і специфікації суспільно-політичного змісту, спектр якого звужувався і набував політико-державницького спрямування [8, с.224].

Якщо взяти до уваги «Галицько-Волинський літопис» (1201-1290) виявляємо діалог літературних жанрів візантійського писання з народнопоетичною творчістю русичів.

Доведено, що у «Галицько-Волинському літописі» було використано не збережений до нашого часу збірник, до складу якого входили візантійські хроніки Іоана Малали і Григорія Амартоли, а також твори Йосифа Флавія, «Олександрія», «Бджола» та інші. Літописець брав собі за зразок цих «премудрих хронографів» і наслідуючи їх, так визначав свої завдання: «хронографу треба описувати все минуле, деколи сягати вперед, деколи повертати у давнє – мудрий читач зрозуміє» [2, с.65].

Оскільки літописці не могли використати документальні факти про історичні події, що передували часу, коли вони писали про історію Русі, то вони звертаються до народнопісенної та усної творчості і відтворюють процес становлення держави в художньо-естетичній формі. Саме тому літописний жанр постає невід'ємною складовою частиною усної народної творчості та історичної пам'яті народу.

Як зазначав Іван Франко, що християнство з його пишним мистецтвом було могутньою хвилею культурно-мистецького прогресу на Русі «В домонгольський період південноруська писемність проявляє велику різнорідність змісту, яку ніяк не можна вмістити в термін церковщини, навпаки виявляємо тут серйозні, як на ті часи, начала національної літератури, котра прагне відповідати всім насущним потребам державного, громадського та духовного життя» [9, с.349].

Християнський досвід Візантії, інших держав Західної Європи показував князівській верхівці, що Церква з її вірою і численною верствою священників підтримує владу та організовує людей до єднання в межах її територіального простору. Таким чином влада прагнула надати собі і своїм політичним інститутам сакральності. Для цього потрібна була єдина віра і створена на її основі божественна духовна культура.

Адаптація сакральної архітектури, живопису, музики, співу до умов життєдіяльності давньоруської народності відбувалася через істотну перебудову її художньо-естетичного світовідчуття, системи цінностей духовно-емоційних реакцій. Своєю здатністю до творчої рецепції та трансформування художньо-естетичних ідеалів в слов'янську традиційну культуру, християнська церква визначалася своїм найпотужнішим чинником.

Разом із прийняттям християнства від Візантії до всієї української землі, була впроваджена літургія з її невід'ємним атрибутом – церковним співом «невід'ємну і дуже вагому частину музичної культури Київської Русі становив християнський спів, який став відомий після введення християнства князем Володимиром» [3, с.231].

Водночас церковні служителі не могли повністю виключити язичницькі обрядові елементи із християнської культової практики. Виходячи із своїх етнічно обрядових та пісенно-музичних традицій русичі довели до вищого рівня християнську церковно-обрядову культуру шляхом провадження своїх елементів у спів і музику. Традиційність запозичення церковно-обрядової культури та її модернізація киево - руськими художньо-естетичними елементами поєдналися таким чином, що істотно змінюється їх спеціальна мотивація, внаслідок чого етнічний елемент здатний був виявлятися в домінуючій формі. Одним з істотних нововведень в церковне пісенне і музичне мистецтво було, як стверджує дослідник Коляда Е. використання музично-драматичних речитативних голосінь, близьких до народних плачів [4, с.564]. За даними дослідника можна виділити такі особливості в церковному співі, зокрема – церковний спів і музичний супровід були такі як у Візантії. «сприйнято близько 70 візантійських жанрових різновидів, які переважно зберегли свої назви, призначення, місце в службах, духовний зміст» [4, с.567].

З долученням етнічних елементів у церковно-обрядових пісень змінюється звучання, різноманітність жанрів, стилістики, форм і видів. «в XI ст. у Київській Русі починають складатися місцеві світкові служби:

співоцький цикл св. Борису і Глібу, Феодосію Печерському, служба на посвячення церкви св. Іларія в Києві та інші» [4, с.568]. Внаслідок синтезу візантійського церковно-пісенного мистецтва та етнічних елементів киево-руської календарно-обрядової спадщини відбувалося народження нового відчуття божественного начала, яке осяяло новий націотворчий дух.

Отже, християнська церква Київської Русі зі своєю обрядовою культурою інтегрують в одне ціле візантійські і східнослов'янські традиційні елементи, які функціонують в обрядовій художньо-естетичній творчості до сьогодні.

Література:

1. Боровиковський Я. Світогляд давніх киян. – К.,1992. – 257 с.
2. Галицько-Волинський літопис // Галицько-Волинська держава XIII-XIV ст. – Львів, світ 2002. – с.9-117
3. Історія української культури: навч. посіб./ В.М.Шейко, Б.Я.Білозерський – К.: Знання, 2010. – 271с.
4. Коляда Е. Жанры древнерусской гимнографии. Византийские связи и самобытная традиция // VIII международный конгресс визинтологов. – М., 1991. Т.1. – с.564-596.
5. Лозко Г. Українське народознавство. – Харків, 2005. – 472 с.
6. Пащук А. Українська церква і незалежність України. – Львів,1991.–264 с.
7. Сташків Б. Мистецтво та етика у праукраїнській культурі – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. – 144с.
8. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т.29.- К., 1981. – 349с.